

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Een eenzaam staatsman. Dirk de Geer, 1870 - 1960

Kaaij, M. van der

Citation

Kaaij, M. van der. (2012, May 31). *Een eenzaam staatsman. Dirk de Geer, 1870 - 1960*. Uitgeverij Verloren, Hilversum. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/19034>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/19034>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/19034> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Kaaij, Meindert van der

Title: Een eenzaam staatsman : Dirk de Geer (1870-1960)

Date: 2012-05-31

4 Eerste stappen als politicus 1901-1908

De Geer had het niet erg gevonden wanneer hij zijn hele leven journalist was gebleven en niet in de actieve politiek terecht was gekomen. Hoewel hij in de jaren bij *De Nederlander* zeer lange werkdagen maakte, hoorde die tijd als journalist volgens hem tot de mooiste van zijn leven. “Ik wilde met de pen steunen wat mijn instemming had en wat de ‘geroepen’ op de door hen bezette plaatsen verkondigden en poogden te verwezenlijken. Ook op deze wijze was het mogelijk om de publieke zaak te dienen”, schreef hij na de Tweede Wereldoorlog in zijn memoires.¹

Dit had een achteraf geconstrueerd beeld kunnen zijn van iemand die na de Tweede Wereldoorlog, toen hij op zijn politieke carrière terugkeek ‘als op een ruïne’, er spijt van heeft gekregen dat hij ooit de journalistiek had verlaten. Maar dat is bij De Geer niet het geval. Ook in publicaties van vóór de oorlog gaf hij op verschillende momenten aan dat hij eigenlijk per toeval en buiten zijn wil in de actieve politiek was terechtgekomen. In 1924 zei hij tegen een interviewer: “De praktische politiek is overigens mijn begeerte niet geweest; ik heb haar wel van jongs af aan met grote belangstelling gevolgd, maar zonder de bedoeling daarin een actieve rol te spelen.”² In een interview met Doe Hans in *Het Vaderland* zei hij in 1928: “Ik had al jong wel grote belangstelling voor de politiek, maar niet met de bedoeling om er zelf in te gaan.”³ In 1928 was hij een succesvol minister-president en had hij geen excuus nodig voor zijn aanwezigheid in de politiek.

Lid van de Rotterdamse gemeenteraad

De Geer kwam in de actieve politiek terecht in 1901 toen hij buiten zijn ‘voorkennis’ door de Christelijk-Historische Kiesvereniging, waarvan hij lid was, kandidaat werd gesteld voor een zetel in de gemeenteraad van Rotterdam. Met de huidige kieswet is het onmogelijk om zonder een schriftelijke bewilliging iemand kandidaat te stellen voor verkiezingen. Destijds kon dat wel. De vraag rijst of het ook waarschijnlijk was dat hij niets wist van zijn kandidatuur voor de raad? Het is moeilijk voorstelbaar vooral omdat De Geer het bestuur van de vereniging goed kende. Het redactielokaal van *De Nederlander* diende in de jaren daarvoor meer dan eens als vergaderruimte voor het bestuur van de kiesvereniging.⁴ Aan de andere kant kwam het in die tijd wel vaker voor dat kandidaten zo voor het blok werden gezet. Wellicht wilden de bestuurders een ‘onwillige’ De Geer op deze manier dwingen, vermoedelijk omdat zij dachten dat hij een goed raadslid zou zijn. Het zou goed kunnen dat Lohman hoogstpersoonlijk achter die kandidatuur zat.

Hij kende De Geer al een tijdje en wist dat hij soms een flinke duw nodig had. Toen De Geer hem in 1901 liet weten dat hij niets voor een raadszetel voelde, zei Lohman dit te betreuren.⁵ Lohman vertelde hem dat hij zich als Kamerlid tekort vond schieten, omdat hij nooit in de gemeenteraad had gezeten. Kennelijk had Lohman al plannen met hem die verder gingen dan het raadslidmaatschap.

Toch bleef De Geer bij zijn afwijzing. Hij riep de kiezers ‘per advertentie’ op geen stemmen op hem uit te brengen omdat hij wegens drukke werkzaamheden een benoeming niet zou kunnen aannemen.⁶ Het was niet te combineren met zijn werk voor *De Nederlander* waarvoor hij dag en nacht in touw was.

Op zich was daar niets gelogen of overdreven aan. Wellicht had het nog met iets anders te maken. De Geer was namelijk niet helemaal accuraat toen hij in zijn memoires stelde dat ‘het’ allemaal begon met de gemeenteraadsverkiezingen in 1901. Hij vergat dat hij enkele maanden daarvoor al kandidaat was geweest van de christelijk-historische kiesvereniging bij de verkiezingen voor Provinciale Staten van Zuid-Holland. In *De Nederlander* van 22 mei stond een verslag van een bijeenkomst waarop de kiesvereniging een voorlopige kandidatenlijst had vastgesteld voor de verkiezingen van de Tweede Kamer en de Provinciale Staten. We mogen aannemen dat De Geer bij deze vergadering aanwezig was, want wie anders moet dat verslag hebben gemaakt dat de volgende dag in *De Nederlander* stond. Dat hij ook daar buiten zijn wil om kandidaat was, is onwaarschijnlijk omdat het ging om een voorlopige lijst. De week daarop stelde de partij de definitieve lijst vast. De Geer had kennelijk geen bezwaar gemaakt, want zijn naam prijkte in de dagen voor de verkiezingen van 12 juni in de advertentie van de kiesvereniging in *De Nederlander*. De Geer kreeg 244 stemmen en de kandidaat voor de antirevolutionaire partij haalde ruim 1700 stemmen. Een flinke nederlaag kortom die hem wellicht wat kopschuw maakte voor de gemeenteraadsverkiezingen.

Toen hij eenmaal was gekandideerd was volgens De Geer de politieke constellatie in het Rotterdamse district waar hij kandidaat stond zodanig dat de kiezers aan zijn oproep in de advertentie geen gevolg konden geven.⁷ De christelijke kiezers kregen de keuze tussen een liberaal en de christelijk-historische De Geer. Hij kwam in de volgende ronde terecht en werd op 17 juli in de raad gekozen. Hij haalde bijna 1500 stemmen. Het bestuur van de kiesvereniging drong er bij De Geer krachtig op aan om alsnog de zetel te accepteren. De bestuursleden gebruikten daarbij het argument dat bij de nieuwe verkiezingen die nodig zouden zijn, het ‘hoogst twijfelachtig’ was of dan opnieuw een kandidaat van christelijk-historischen huize de zetel zou winnen. Vooral speelde mee dat als De Geer zou bedanken een liberaal in de raad zou komen die zich rijkelijk ‘antiklerikaal’ had uitgelaten. Bij de discussie in de Rotterdamse raad over het kleuteronderwijs had deze liberaal de rechtse partijen nogal hard aangevallen.

“En als ge nu zoudt bedanken dan zijt gij gelijk aan Jona die naar Ninevé moest, doch een andere richting uitging”, was wat een deputatie van de kiesvereniging hem plechtig na de verkiezing mededeelde.⁸ Zoals bekend viel Jona van boord, werd door een walvis verzwolgen en vervolgens toch naar Ninevé gebracht, zoals God Jona bevolen had. “Het slot was, dat ik aannam, maar tegelijk publiceerde, dat ik na één jaar mijn mandaat zou neerleggen, indien inmiddels blijken mocht, dat mijn overige arbeid voor een juiste waarneming van het ambt te weinig tijd liet.”⁹ Van die waarschuwing kwam uiteinde-

lijk niets terecht. “Eenmaal in het gareel kreeg ik tijd naar taak.”¹⁰ In het eerste halfjaar hoefde hij van de elf raadsvergaderingen er maar drie te laten lopen. “De waardering, die ik bij mijn medeleden mocht vinden, verlichtte bovendien mijn taak.”

Het is echter de vraag of De Geer in het eerste jaar op die waardering kon rekenen. Ruim een jaar na zijn intrede werd hij met slechts 23 van de 37 stemmen gekozen als lid van de raadscommissie voor de plaatselijke werken.¹¹ Alle andere benoemde leden in deze commissie konden rekenen op de stemmen van de 37 aanwezige raadsleden. De week daarop kwam in de raad de mededeling dat De Geer ‘verhinderd’ was om de benoeming aan te nemen. Het kan zijn dat het overlijden van zijn moeder in die dagen daarmee te maken had, maar vermoedelijk vond hij dat hij te weinig steun van de raad kreeg. Hij kende de manieren van die tijd, die inhielden dat je dan een stapje terug deed.

Een klein jaar later bleek De Geer nog steeds niet het vertrouwen te hebben van een raad dat over het algemeen een collegiaal bestuur kende. Met 20 stemmen voor hem, 16 voor andere raadsleden, een blanco en een ongeldige stem, werd hij lid van de commissie voor het krankzinnigengesticht. Dit keer aanvaardde hij de benoeming wel. In deze commissie was hij de opvolger van B.J. Gerretson – partijgenoot en zo’n beetje zijn mentor in de raad – die reglementair moest aftreden. Hij accepteerde zonder het uitspreken van de gebruikelijke dankwoorden voor het in hem gestelde vertrouwen.¹² Pas in latere jaren werd De Geer in commissies benoemd met de algemene steun van de raad en kreeg hij het vertrouwen van zijn mederaadsleden.

Over de achtergronden van deze stroeve start in de Rotterdamse raad kunnen we slechts speculeren. Uit de debatten blijkt niet dat men hem verweet zich onvoldoende te hebben voorbereid op de vergaderingen. Het kwam wellicht doordat De Geer zich weinig liet zien in Sociëteit Amicitia aan het Beursplein, waar voor en na de raadsvergadering de leden bij elkaar kwamen. Zijn dagboek maakt geen enkele melding van bezoek aan dat etablissement.

Averechts conservatisme

Enkele maanden na zijn verkiezing in de gemeenteraad van Rotterdam verraste De Geer met een essay in het maandblad *Onze Eeuw*.¹³ Dit blad was net opgericht uit onvrede over de inhoud van het literaire tijdschrift *De Gids*, nadat Couperus zijn ‘aanstootgevende’ *Stille Kracht* in dat blad had gepubliceerd.¹⁴ Zijn essay kreeg landelijk enige aandacht. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* maakte er een samenvatting van. Over de inhoud van het stuk in *Onze Eeuw* was zelfs Kuyper, die op dat moment net de leiding van een kabinet had gekregen, lovend en hij stuurde De Geer een briefkaart met zijn complimenten.¹⁵ Die loftuitingen uitte Kuyper ook in het openbaar, in *De Standaard*.

In het artikel ‘Een christelijk-nationaal ministerie’ pleitte De Geer ervoor dat christelijke partijen ‘over alle muren van kerkgenootschappelijk geschild elkaar de hand reiken’ om zich tweemaal te stellen tegen het liberalisme en de sociaal-democratie. Het verbaasde niet dat De Geer dit politieke richtingen vond van de revolutie en van het ongeloof. Het woord kwam in het stuk niet voor maar De Geer pleitte voor de antithese, ooit bedacht door Kuyper. Hij was blij dat op dat moment een christelijk kabinet was aangetreden,

inclusief 'de roomsen', om de kwade stromingen buiten de deur te houden. De gevaarlijkste vijand van dit kabinet vond hij de sociaal-democratie. Daar bedoelde hij de ideologie mee, niet de hervormingszin. Want juist het ontbreken van het zicht op de veranderingen in de samenleving was volgens hem een 'klip waarop de rechterzijde kon stranden'. Hij noemde dit 'averechts conservatisme'. "Zoowel op stoffelijk als op geestelijk gebied is stilstand uitgesloten. Waarom zich dan te verwonderen of te beangstigen, als ook de maatschappelijke samenleving vergroeit, zich ontwikkelt tot nieuwe vormen, of als de overheid daarbij optreedt als hovenier, die den groei steunt en in de juiste richting leidt?"¹⁶ Een voorbeeld hiervan vond De Geer het verzet uit christelijke hoek tegen de komst van de vrouw op het gymnasium of het verbod voor de vrouw om op een fiets te rijden. Deze zaken werden volgens hem in christelijke kringen weggezet als 'moderne dwaasheden' die op basis van de Schrift werden afgewezen. De Geer constateerde tot zijn tevredenheid dat de vrouwwielrijdster 'burgerrechten' had verkregen en dat meisjes in Utrecht het gymnasium vanaf het begin konden volgen.

De Geer verweet sociaal-democraten niet hun hervormingsgezindheid, maar wel dat die hervormingen geen andere grondslag hadden dan het materialisme.¹⁷ Een thema dat De Geer later verder uitwerkte en zijn hele leven uitdroeg is dat van de verderfelijke invloed van de klassenstrijdtheorie. "De klassenstrijd op staatkundig gebied onderstelt zelfzucht in tegenstanders, daar waar slechts verschil van zienswijze bestaat. Zijn fundament is verdachtmaking. (...) Nijd en egoïsme worden de grondslag der politieke actie. En de staatkundige strijd, van nature een worsteling der meningen over wat het meest in het belang is van het gehele volk, verlaagd tot een persoonlijken strooptocht."¹⁸ Het uitgangspunt dat elke volksvertegenwoordiger zich louter moet laten leiden door het 'algemeen belang van het hele volk' sloot aan bij wat in zijn eigen partij sterk leefde.

Het essay van De Geer had voor dat specifieke moment politieke relevantie. Dat werd het best in beeld gebracht door *De Hollander*, een antirevolutionaire krant uit Den Haag.¹⁹ Het openingsartikel constateerde juichend dat De Geer zich achter het ministerie-Kuyper had opgesteld. Die vreugde is goed te begrijpen omdat in dit kabinet de Kamerclub onder leiding van Lohman geen zitting had, terwijl het wel drie ministers van katholieke huize telde.²⁰ De steun van De Geer was temeer verrassend omdat *De Nederlander* bijna geen dag voorbij liet gaan zonder Kuyper en de anti-revolutionaire Kamerclub te bekritisieren. "*De Hollander* heeft meermalen *De Nederlander* moeten bestrijden, zeker niet tot ons genoegen; en in dien strijd hebben wij tot ons groot leedwezen maar zeldzaam reden gehad om ons te verblijden in welwillendheid van de zijde van de heer De Geer. (...) Doch dat mag ons niet weerhouden van het brengen van hulde aan het talent en de eerlijke en oprechte bedoelingen van den man, die sinds 1896 een zoo groten invloed heeft gehad op *De Nederlander*." De Geer toonde in zijn stuk in *Onze Eeuw* niet alleen het gevaar aan van het naar 'socialisme voortschrijdend liberalisme', maar vooral toonde de 'bekwame schrijver' zijn dankbaarheid voor het optreden van een 'Christelijk-nationaal Ministerie, gelijk hij het Kabinet-Kuyper noemt'. De waarschuwing voor 'averechts conservatisme' interpreteerde *De Hollander* als een steek in de richting van zijn 'eigen politieke vrienden'. Het waren antirevolutionairen die Lohman en de zijnen – *De Hollander* noemde hen 'afwijkende broederen' – van conservatisme beschuldigden met hun verzet tegen uitbreiding van het kiesrecht. Het stuk in *De Hollander* liet zien hoe De Geer als

journalist stond aangeschreven. “Hij is – meer dan de heer Lohman, wiens werkkring trouwens van geheel andere aard is – journalist, een kundig, scherpzinnig journalist”, zo paaide *De Hollander*. Later noemde de schrijver De Geer iemand die hij ‘gaarne een sieraad onder onze christelijke publicisten’ wilde noemen.

Dit roept de vraag op welke De Geer de ‘echte’ is: die van *De Nederlander* of die van *Onze Eeuw*? Waarschijnlijk de laatstgenoemde. De band tussen *De Nederlander* en de partij, toen nog *CHP*, was weliswaar minder sterk dan die tussen *De Standaard* en de *ARP*, of tussen *Het Volk* en de *SDAP*. Dat neemt niet weg dat *De Nederlander*, en dus De Geer, het belang van de partij in het oog moest houden. Dat betekende voor De Geer minder vrijheid om te schrijven wat hij wilde. Vandaar het stuk voor *Onze Eeuw*.

Behoudend raadslid

Antirevolutionaire en christelijk-historische raadsleden van Rotterdam hadden de gewoonte om voor de vergadering de agenda van de zitting te bespreken. Volgens De Geer ging het niet om het vastleggen van stemmen of partijbinding. Het was slechts een ‘wederzijdse oriëntatie’.²¹ “In waarlijk principiële kwesties bevorderde het echter in de regel eenstemmigheid, al bleef verschil van mening mogelijk.”

Al in zijn maidenspeech – over de verhoging van salarissen bij het openbaar onderwijs in Rotterdam – week De Geer af van de lijn die zowel antirevolutionaire raadsleden als die van zijn eigen groep hadden uitgezet. In Rotterdam was het salaris van onderwijzers op bepaalde openbare scholen lager dan op die van het bijzonder onderwijs. Het college van B en W wilde die verschillen weghalen en daar was De Geer het mee eens, hoewel hij geen voorstander van het openbaar onderwijs was. “Ik wens het openbaar onderwijs te beschouwen als een lastig heer, waaraan ik slechts mijn wettelijke tienden breng; maar ik wens de openbare onderwijzers te beschouwen als ambtenaren van gelijke beweging en op gelijke onbevooroordeelde behandeling recht hebbend als andere ambtenaren.”²² Christelijk-historische en antirevolutionaire leden noemden dit een ‘chique standpunt’ van De Geer, maar bleven erbij dat het stelsel was gebaseerd op een onrechtmatigheid – het ontbreken van een gelijke behandeling van openbaar en vrij onderwijs – en dus waren zij tegen de verhoging van het salaris.

Dezelfde principiële houding kwam kort daarop naar boven bij de subsidiëring van bijzondere bewaarscholen. Nu was De Geer een verklaard tegenstander van het verschijnsel bewaarschool, voor de opvang van kinderen die te jong zijn voor de lagere school, omdat hij vond dat moeders zelf hun kinderen moesten opvangen. Maar gegeven het feit dat er openbare bewaarscholen waren die subsidie van de gemeente kregen, kon het volgens De Geer niet anders dat ook bijzondere bewaarscholen daarop recht hadden.²³ De motie werd aangenomen. Hoewel de schoolstrijd bepaald nog niet was afgelopen, zagen ook de liberale raadsleden de rechtvaardigheid van de rechtse wens in. De rede die hij in de raad hield wilde hij 35 jaar later in zijn herdenkingsboek hebben, omdat hij de aanvaarding van zijn motie in een liberale raad had ervaren als een ‘evenement’.²⁴

De Rotterdamse raad telde aan het begin van de 20ste eeuw 45 leden en de grote meerderheid daarvan was van liberalen huize. In de Rotterdamse historische reeks ‘Als de dag

van gisteren' stond dat in die tijd 'boze tongen beweerden' dat politieke beslissingen niet in de raadszaal aan de Kaasmarkt, maar in Sociëteit Amicitia aan het Beursplein werden uitgeoefend. Vooraanstaande Rotterdammers richtten de sociëteit in 1800 op.²⁵ Uit geschriften en pamfletten uit die tijd komt naar voren dat veel gemeentelijke besluiten op die plek werden voorgekoekt. Bijna alle kiesverenigingen van de stad vergaderden in deze sociëteit.²⁶

De Rotterdamse raad bleef gedurende het lidmaatschap van De Geer, tot 1908, een liberaal bolwerk met katholieke accenten. Het college van en B en W telde in die jaren drie liberale en een katholieke wethouder. Burgemeester F.B. s' Jacob was een liberaal, 'een regent van de oude stempel', in de woorden van De Geer.²⁷ De mannen die per jaar meer dan 50 gulden belasting betaalden mochten stemmen voor de gemeenteraad. In de negentiende eeuw bepaalde tussen de drie en de zes procent van de Rotterdamse mannen wie in de raad kwam. Verruiming van het kiesrecht leidde onmiddellijk tot andere verhoudingen in de raad, in het voordeel van de rechtse partijen. Maar pas in 1908 'wankelde' die liberale meerderheid toen de christelijke partijen erin slaagden een meerderheid te krijgen voor een verbod van de Rotterdamse kermis. In 1910 maakte de eerste antirevolutionaire wethouder, A. de Jong, zijn opwachting in het Rotterdamse college.

In de raadszaal zat De Geer naast S. van den Bergh, een pionier uit de margarine-industrie in Rotterdam. Zijn familie verplaatste het bedrijf in 1891 uit Oss naar een nieuwe fabriek aan de Nassaukade in Rotterdam.²⁸ Maar het meest had De Geer aan een andere buurman, de reeds genoemde B.J. Gerretson. Hij was eigenaar van een fabriek in lakken en vernissen in de stad, die door zijn vader was opgericht. Hij zat al jaren in de raad en was in de begintijd de 'loods en gids' voor De Geer.²⁹ "Wij begrepen elkaar", schreef De Geer over hem. In tegenstelling tot elders in het land waren de volgelingen van Lohman in Rotterdam niet afkomstig uit de rangen van de adel. De hoogste stand in Rotterdam bestond grotendeels uit vooraanstaande figuren uit het bedrijfsleven.³⁰

Een voorstel dat De Geer verschillende keren uitvoerig in de raad aan de orde stelde, ging over de verhoging van de maximale klassengrootte in het lager onderwijs. Hij kwam voor het eerst met dit idee bij de begrotingsbehandeling in 1903. De stad zat in financiële problemen en was hard op zoek naar bezuinigingsmogelijkheden. De Geer stelde voor om net als in Amsterdam de klassengrootte te verhogen van 36 naar 42 'of iets dergelijks'. "Een klein aantal is nuttig maar niet noodzakelijk", meende De Geer.³¹ Het handhaven van kleine klassen paste volgens hem niet voor wie krap in de financiën zit. Hij begreep niet waarom de katholieke wethouder J. Drost zo 'dogmatisch' vasthield aan het 'buitengewoon royale' getal van 36 kinderen per klas. De wethouder maakte hem duidelijk dat Rotterdam 'trots' was op de kleinste klassen van het land en dat een verhoging van het aantal leerlingen in een klas ten koste zou gaan van de kwaliteit. De raad steunde de wethouder. Een jaar later, toen de maximale klassengrootte in Rotterdam inmiddels niet meer op 36 maar op 38 leerlingen stond, stelde De Geer het punt weer aan de orde. In Amsterdam schommelde dit aantal tussen 42 en 46. In Rotterdam was er volgens hem sprake van een 'luxe' situatie, een luxe die de stad zich niet kon veroorloven. De Geer zou nog een derde keer zijn stokpaardje berijden in 1905, waarbij hij zelfs het onderwijs in Pruisen erbij sleepte. Hoewel de klassen meer dan 40 kinderen telden was het onderwijs

daar zo goed dat ‘men in 1870 zei dat de Pruisische schoolmeesters de oorlog hadden gewonnen’. De raad bleef ongevoelig voor zijn argumenten.³²

Opmerkelijk was De Geers verzet tegen pogingen in de stad Rotterdam zoveel mogelijk kinderen naar het voortgezet onderwijs te laten gaan. In een debat verdedigde hij de stelling dat ouders die niet in staat waren om het schoolgeld voor een middelbare school te betalen, kinderen dan van school moesten halen. Dit uitgesproken behoudende standpunt is verre van representatief voor De Geer. “Anders dan lager onderwijs is middelbaar onderwijs geen levensbehoefte. Tot op zekere hoogte is middelbaar onderwijs een luxe, waarvan alleen zij gebruik moeten maken die het zich kunnen veroorloven”.³³ Het was goed dat ouders niet het volle pond hoefden te betalen, zodat zoveel mogelijk kinderen naar het middelbaar onderwijs gingen. De Geer vond het bedrag van 30 gulden per jaar echter ‘belachelijk laag’, zeker voor de hogere vormen van middelbaar onderwijs, zoals de HBS. Volgens hem schiep het onderwijs op die manier een ‘halfwetenschappelijk proletariaat’ en dat was vooral vervelend voor die mensen zelf. “Met de verbetering van de vakscholen die wij nastreven bestaat er minder reden dan ooit om kunstmatig deze toeloop naar het middelbaar onderwijs te bevorderen. Veel beter is het flinke vakmannen te kweken dan de mensen te verleiden om te vliegen boven hunner kracht.”

Liberaal raadsleden waren dat niet met De Geer eens. Volgens raadslid Ferares jr. konden vooral mensen met een administratieve functie niet meer volstaan met louter lagere school als opleiding. Daar moesten minstens drie jaar HBS bijkomen. Liberaal Visser was ontdaan over de opmerkingen van De Geer als zou een HBS-opleiding voor arme mensen ‘luxe’ zijn. Zelfs in de rechtervleugel stond De Geer met zijn mening alleen. Antirevolutionair W.B. van Staveren vond dat de weg naar de HBS open moest liggen als het verstand van een kind dat toeliet en de ouders dat graag wilden. De raad besloot een ruime tegemoetkoming te geven aan ouders die het schoolgeld niet konden opbrengen. Waarom De Geer dit conservatieve standpunt innam is niet helder. Over het algemeen was hij juist een voorstander van emancipatie.

De Geer boekte ook successen in de Rotterdamse raad. In september 1904 stuurde het Rotterdamse college het plan naar de raad om kinderen uit arme gezinnen schoolvoeding en schoeisel zoals klompen te geven. Uit rapporten bleek dat veel kinderen in Rotterdam in hartje winter uitgehongerd, gehuld in een paar lompen en blootsvoets in de klas verschenen. Met een gevulde maag en schoeisel aan de voeten zouden volgens de bestuurders deze leerlingen beter in staat zijn om het onderwijs te volgen. Bovendien hoopten B en W dat met deze goederen het spijbelen, een ander nijpend probleem in het onderwijs, teruggedrongen zou kunnen worden. De Geer was van het verstrekken van goederen in natura door de gemeente een principieel tegenstander. Het schenken van goederen kwam neer op het verlenen van armenzorg en die taak hoorde volgens hem niet in eerste instantie bij de overheid te liggen maar bij particuliere instanties, zoals de kerk. De overheid moest aanvullen daar waar het particulier initiatief tekortschoot. Volgens De Geer werkte overheidshulp aan kinderen juist ‘pauperisme’ in de hand, omdat de hulp de suggestie wekte dat er een ‘recht is op onderhoud uit de publieke kas’ en de prikkel weghaalde om voor deze zaken te werken. Hij vreesde daarnaast dat met deze hulp ‘kinderen van staat’ zouden ontstaan. Publieke armenzorg hoorde zich al-

leen te richten op het gezinshoofd. “Kinderen moeten niet bijeengebracht worden in een staatsopvoedingsplaats, waar zij door de Staat te ruste worden gelegd, gevoed en gekleed. (...) Met een zelfde redenering kun je uitkomen bij gemeentelijke schoolbaden, schoolbedden en schoolwoningen.”³⁴

SDAP'ers lieten De Geer wel eens weten dat hij geen idee had hoe de werkelijkheid aan de onderkant van de samenleving eruit zag, hoe sommige gezinnen functioneerden met een vader die aan de drank was. Maar De Geer stond in zijn zienswijze niet alleen in de raad. Leden van de antirevolutionaire fractie gingen zelfs een stapje verder in hun verzet tegen het plan om behoeftige kinderen klompen en eten te geven. Zij verwachtten dat gezinnen totaal ontwricht zouden worden door het collegevoorstel. Daarnaast zou het plan de deur naar misbruik wijd openzetten. “Ouders leren hun kinderen liegen om voor brood en klompen in aanmerking te komen”, stelde antirevolutionair A. de Jong. Liberaal J. Hudig wierp het denkbeeld dat de gemeente het gezin wilde ‘desorganiseren’ verre van zich. Natuurlijk was er volgens Hudig een kans op misbruik, maar het stelsel dat iedereen maar voor zichzelf moest zorgen, daar zette hij zich tegen af. Over het misbruik zei De Klerk van de Algemeen Vrijzinnige Partij dat er ‘altijd slechte mensen zijn geweest’, maar dat dit ‘geen argument is om kinderen die geen schuld hebben aan hun armoede, gebrek te laten lijden, zo dat zij niet naar school kunnen’.

De Geer kwam vervolgens met een compromis. Hij stelde in een motie voor dat de overheid voor dit doel subsidies gaf aan particuliere instellingen die vervolgens kleding en brood op scholen uitdeelden aan kinderen die dat nodig hadden. De vrijzinnigen in de raad kregen zo hun zin dat de duizenden Rotterdamse straatschoffies een snee brood en klompen kregen, zonder dat dit rechtstreeks uit de ruif van de overheid kwam, waar- tegen de christelijke partijen zo gekant waren. De liberale wethouder S. Muller Hzn. verzette zich tegen de motie van De Geer. Hij vond dat hij zo geen controle had op de uitvoering van de regeling door vereniging en particulieren. Het geld kon naar brood en klompen gaan, maar ook naar andere zaken. Hij wilde dat bij de scholen zelf neerleg- gen. Maar dat verzet baatte niet. De katholieke raadsleden schoven naar de kant van de protestantse partijen en de motie werd met 23 tegen 14 stemmen aangenomen.

Een andere overwinning in de raad boekte hij met de prostitutiebestrijding in de Rot- terdamse haven. De kwestie ging over de vraag of de verplichte medische keuring van prostituees moest worden afgeschaft, zoals christelijke partijen met een motie wilden bewerkstelligen.³⁵ Het was een debat dat vele dagen in beslag nam en waarvan een libe- raal raadslid eigenlijk wilde dat het achter gesloten deuren plaats zou vinden vanwege de gedetailleerde medische rapporten die ter tafel kwamen, die niet geschikt waren voor publicatie. De christelijke partijen wezen dat voorstel af. Zij wilden juist dat kranten hun strijd tegen het zedelijk bederf breed zouden uitmeten.

De liberalen redeneerden in dit vraagstuk heel pragmatisch. Als een arts bij een pros- titutee een geslachtsziekte constateerde dan mocht zij dertig dagen niet werken. Dat be- tekende dat zij dertig dagen geen mannen kon infecteren die dat weer konden overbren- gen op andere vrouwen, enzovoort. Dat beleid wierp zijn vruchten af in de zin dat de gezondheidstoestand van hoeren die rond de haven werkten na een paar jaar zichtbaar vooruitging.³⁶ De keerzijde van dit beleid was dat de gemeente met de controles en medi-

sche begeleiding de bedrijfstak tussen de regels door erkende, gedoogde en 'legaliseerde'. Dat liberalen dit nadeel voor lief namen verbaasde De Geer totaal. "Heeft die spreker dan helemaal geen oog voor de grote zedelijke winst, die behaald wordt, wanneer de overheid niet langer vergoelijkend en wijdend haar hand over de prostitutie houdt uitgestrekt."³⁷ De Geer vond, net als de andere confessionelen in de raad, dat het nodige was af te dingen op de medische rapporten die aantoonde dat het aantal geslachtziekten was afgenomen. Een meerderheid schaarde zich achter de motie van De Geer die vroeg om afschaffing van de verplichte medische keuring van prostituees.

Een van zijn laatste wapenfeiten in de Rotterdamse gemeenteraad ging over het verlenen van gedwongen ontslag aan gehuwde onderwijzeressen. De Geer verdedigde het standpunt van B en W dat gedwongen ontslag noodzakelijk was, en dat was een geaccepteerd standpunt bij christelijke partijen. "Waarom zou de overheid als werkgever niet kunnen zeggen: ik wil geen gehuwde vrouw als onderwijzeres omdat dat schade toebrengt aan haar en haar gezin, hetgeen in de regel het geval is."³⁸ Maar daarna ging hij verder. "Ik ben er zeer voor om aan de vrouw, voorzover zij niet gehuwd is, verschillende terreinen te effenen die zij vroeger niet had en ook om aan de gehuwde vrouw de baan vrij te laten welke zij kan betreden naast haar roeping en haar plichtsbetrachting tegenover het gezin." Een betaalde baan was niet te combineren met het gezin. Maar bepaalde vormen van zorg voor bijvoorbeeld ouders of ander vrijwilligerswerk, moest de getrouwde vrouw kunnen uitvoeren. De Geer sprak in dat debat over de 'gezonde kern in het feminisme'. Of dat echt de kern was laten we in het midden, maar hij wilde daarmee zeggen dat hij het feminisme niet over de hele linie verwierp.

Op 20 februari 1908 eindigde het lidmaatschap van De Geer van de Rotterdamse raad. Hij was een week daarvoor benoemd tot lid van Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland, een functie die niet mag worden gecombineerd met een raadslidmaatschap.

De zeven jaar in de Rotterdamse raad overziende lijkt het erop dat De Geer zich vrijwel altijd aan de partijlijn van de christelijk-historischen conformeerde. Alleen bij zijn maidenspeech week hij hiervan af. Bij onderwerpen als sociale zaken, waarbij hij vaak het woord voerde, stemde hij bij wijze van spreken zoals Lohman gestemd zou hebben: conservatief, voor individuele vrijheid en tegen staatsbemoeienis. Van Lohman werd gezegd dat hij eigenlijk thuishoorde bij de vrij-liberalen. Ook Elout constateerde in 1913 die grote aantrekkingskracht tussen de vrij-liberalen en de christelijk-historischen: "de voorstanders van persoonlijke vrijheid en van klassenevenwicht".³⁹ En met dat laatste bedoelde Elout dat beide partijen bevreesd waren dat de arbeidersklasse met algemeen kiesrecht zou gaan overheersen.

In zijn raadsperiode schikte De Geer zich in het denken in standen, dat bij zijn partij gemeengoed was. Dat bleek bij het debat over de subsidie voor onderwijs aan kinderen met minder draagkrachtige ouders, waarbij hij meende dat hoger onderwijs voor arbeiderskinderen 'luxe' was. Maar ook omarmde hij het idee dat te veel staatsingrijpen slecht voor de samenleving was en dat staatshulp de prikkel weghaalde om voor eten te werken. In de raad zei De Geer: "Armoede is geen schande. De mens moet niet worden beoordeeld op wat hij heeft maar naar wat hij is."⁴⁰ In *De Nederlander* verzette hij zich tegen het minimumloon omdat dit regelrecht leidde naar een socialistische staat.⁴¹ De uit-

spraken in zijn laatste optreden sloten goed aan bij de stelling die hij in 1901 verwoordde in zijn essay in *Onze Eeuw*, namelijk, dat ook de vrouw burgerrechten had en naar het gymnasium mocht als zij daar de capaciteiten voor had. We constateerden al eerder dat De Geer in dat essay zich stoutmoediger voordeed dan in zijn andere publicaties, zoals in *De Nederlander*. Het lijkt erop dat De Geer in 1908, aan het eind van zijn raadsperiode, de draad van *Onze Eeuw* weer oppakte en een geluid liet horen dat niet helemaal overeenkwam met dat van de christelijk-historischen.

Sociaal-democraat Hendrik Spiekman

Het rommelde in Nederland al vanaf 1886 op arbeidsgebied. Maar in 1903 sloeg de vlam opnieuw in de pan doordat een staking van Amsterdamse havenarbeiders escaleerde. De spoorwegbedrijven stelden voor om boten door spoorwegwerkers te laten lossen. De spoorwegmensen kregen van de vakbond de oproep dergelijk ‘onderkruiperarbeid’ niet te doen. Vervolgens brak er een staking uit op het Amsterdamse spoorwegemplacement die zich als een olievlek verspreidde naar andere stations. Het land, dat toen behoorlijk afhankelijk was van het spoorvervoer, lag door de staking plat. De regering-Kuyper zag zich genoodzaakt om twee lichten van de militie onder de wapenen te roepen om de nood bij de spoorwegen te lenigen. Daarnaast kwam zij met een zogeheten dwangwet, die in arbeiderskringen beter bekend werd onder de naam ‘worgwet’. Kuyper wilde onder meer stakingen strafbaar stellen. Dit deed de gemoederen bij vakbondsleden hoog oplopen, wat leidde tot een tweede spoorwegstaking.

In deze hectische tijd bezocht De Geer in Rotterdam een gecombineerde bijeenkomst van socialisten en communisten om daar mee te doen aan het ‘vrije debat’ over de ontslagen stakers, waar het niet zachtzinnig aan toeging.⁴² De Geer liet zich, naar eigen zeggen, bij deze discussie in het hol van de leeuw niet onbetuigd en verdedigde de keuzes van het kabinet-Kuyper die in SDAP-kringen hartgrondig werden verafschuwd. Mensen uit aristocratische kringen zullen van de handelswijze van De Geer, die niet geheel van gevaar was ontbloomd, vreemd hebben opgekeken. Een gebrek aan durf was hem hier niet te ontzeggen. Of was hij gewoon een beetje blind voor de risico’s die hij nam? Direct na afloop van de bijeenkomst werd De Geer aangeschoten door Hendrik Spiekman, die hem aan de arm de zaal uittrok en vervolgens door de achterdeur van het pand naar buiten loodste. Spiekman was ervan overtuigd dat zijn mederaadslid op straat het gevaar liep om gemolesteerd te worden.

De bezorgdheid van Spiekman voor De Geer kwam niet uit de lucht vallen. Zij konden goed met elkaar overweg. Spiekman was de eerste sociaal-democraat met wie De Geer te maken kreeg in een publiek college. Zij waren beiden in 1901 in de Rotterdamse raad gekozen. Twee dagen na de verkiezingen stond in *De Nederlander* in een stuk, hoogstwaarschijnlijk geschreven door De Geer, dat Spiekman van verschillende kanten bij zijn verkiezing hulp had gekregen. De krant kende een oud-liberaal die zijn kandidatuur financieel warm had ondersteund. “Erkend moet dat de socialistische strooibiljetten dit alles makkelijk maakten. Ze waren gematigd, fatsoenlijk, bijna nederig gesteld. (...) Ook op de meeting waar de heer Spiekman sprak werd grote matiging betracht. Op zakelijke

wijs werden enige kwesties behandeld, zonder de gewone verdachtmaking van kwade trouw.”⁴³ Maar geheel gerust was de schrijver van het stuk in *De Nederlander* er niet op. De strooibiljetten en de stukken van Spiekman in *Het Volk* verschilden van elkaar als ‘licht en duisternis’.

De Geer leerde Spiekman, die van beroep letterzetter was, in de raad en later in de Tweede Kamer goed kennen en bewaarde uitstekende herinneringen aan hem. In zijn memoires herinnerde De Geer eraan dat hij met Spiekman meermalen scherp in debat was getreden zonder dat dit de ‘wederzijdse waardering’ schaadde. Zo ruzieden zij over kleine dingen, zoals de vraag of 1 mei een nationale feestdag moest worden of niet. Hard ging het eraan toe als onderwerpen als armoedebelaid of schoolgeld op de agenda stonden. Zij waren het ook vaak met elkaar eens. Zo sloten zij zich samen aan bij een verzoek uit de burgerij aan het college van B en W om meer te doen aan drankbestrijding. Het liberale college met katholiek randje voelde daar niets voor, maar vond Spiekman en De Geer tegenover zich. Ook vonden de heren elkaar op het punt om de jaarlijkse kermis in Rotterdam af te schaffen en te vervangen door andere feestelijkheden.

Zo rond de eeuwwisseling was het niet vanzelfsprekend dat een aristocraat van christelijk-historischen huize zo nauw samenwerkte met een sociaal-democraat die overdag in een drukkerij werkte. Zonder twijfel leidde dit bij De Geers fractiegenoten tot scheve ogen. In het verlengde van zijn samenwerking met Spiekman lag zijn kijk op vakbonden. Ter gelegenheid van de oprichting van de CHP hield hij als lid van het hoofdbestuur een stevig pleidooi voor de oprichting van een vakbeweging. Hoewel de partij met veel leden uit de hogere standen niets moest hebben van vakbonden betoogde De Geer in 1904 echter dat deze organisaties instrument zouden kunnen zijn waardoor de arbeider een gelijkwaardige medecontractant wordt van de werkgevers. “De vakorganisatie hangt samen met een opschuiving van de ene klasse naar een hogere plaats aan de levenstafel. Zulk een sociale evolutie heeft niets afkeurenswaardigs.”⁴⁴

Eindelijk getrouwd

Dirk de Geer had de gewoonte om in zijn dagboek veel aandacht te schenken aan zijn omgang met vrouwen. Elk teken dat hij van een vrouw kreeg belandde in het schrift met daarbij de aantekening of het knikje of de glimlach allerliefst was of niet. De Geer tobde wat af over de vraag met welke vrouw hij in het huwelijk moest treden. Zo was hij op zijn twintigste ‘smoorverliefd’ op Jeane Sprenger en maakte hij een tijd door van ‘ongekend geluk’. Tegelijkertijd ontmoette De Geer Jetty Couvée en vroeg hij zich af of hij met haar moest trouwen. “Neen, want zij is een verrukkelijke bloem, maar ik heb een boom nodig”, concludeerde hij in zijn dagboek.

Bij het Leger des Heils zag hij op 22-jarige leeftijd een meisje dat hij en zijn vrienden ’t Zusje noemden, maar dat waarschijnlijk niet haar echte naam was. Dat meisje sprak hij op een gegeven moment aan en daarover noteerde hij in zijn dagboek: “Als vrucht van Zaterdagavondgesprek met ’t Zusje tot inzicht gekomen hoe iedere minuut besteed moet.” Twee weken later schreef hij: “Ongelukkig! Naar Torenberg. Heerlijk mooi weer. Tot resultaat gekomen dat zusje mij niet scheiden moet van God, maar dat ik haar uit

Gods hand moest ontvangen (of opgeven)". Op een dag was 't Zusje niet meer aanwezig bij de bijeenkomsten van het Leger: "Zusje verdwenen!" Twee jaar later stond in het dagboek: "Heilsleger Den Haag op 't Spui. 't Zusje is daar! Karel (Kan) zegt me dat ze het is. Ik spreek haar bij de uitgang. Na 2 jaren! Allercharmantst! Een lieflijk ogenblik. Dien avond doorkruiste mijn ziel de klacht: O stand! Stand! (Waarom scheidt gij de mensen?)"

In de eerste jaren dat hij in Rotterdam woonde ontbraken romantische verwijzingen naar vrouwen. Kennelijk had hij het daarvoor te druk bij *De Nederlander*. In die periode kon De Geer aanvankelijk zijn draai voor zijn persoonlijk leven niet vinden. Rond het pinksterweekend in juni 1896 schreef hij dat hij blij was om thuis te zijn. Bij *De Nederlander* in Rotterdam leefde hij te veel in een isolement. "Ik heb het gevoel dat ik buiten het leven sta." Op het religieuze vlak maakte hij een worstelende indruk. "Heilig met Jezus te leven, dat is mijn hoogste genot, niet naar de aarde te streven, maar alleen maar mijn God." Om uit dat isolement te breken ging hij eten bij families die bevriend waren met zijn ouders. Vooral bezocht De Geer de familie van Jacob Voorhoeve. De families kenden elkaar van vakanties die zij doorbrachten in de buurt van De Steeg op de Veluwe.⁴⁵ Voorouders van Jacob Voorhoeve bouwden een florerende handel op in effecten en de verkoop van verzekeringen. De familie had in De Steeg een tweede huis en woonde in een kapitale villa aan de Rotterdamse Westersingel. De vader, Jacob Voorhoeve H.Czn., had binnen de antirevolutionaire beweging halverwege de negentiende eeuw een grote naam.⁴⁶

Tijdens diners bij de Voorhoeve-familie, die in een statig pand aan de Glashaven woonde, raakte De Geer vanzelf bevriend met de twee dochters, Anna en Elly. Met die twee vrouwen trok hij in de jaren daarna veel op; zij bezochten samen een orgelconcert en een bijeenkomst van het Leger des Heils, gingen roeien en speelden tennis. In november 1896 schreef hij over Elly: "Twijfel of ik hoofd van Elly niet op hol heb gebracht. Ik genoot zeer van haar, maar kan toch niet met haar trouwen." Het is onduidelijk waarom hij niet met Elly kon trouwen. Van standsverschil was niet echt sprake. Aan een huwelijk met Anna Voorhoeve dacht De Geer ook niet, zij trad rond die tijd toe tot het Leger des Heils.

Een jaar later beleefde hij een teleurstelling rond een zekere Marietje van Hoogstraten. Op haar werd De Geer verliefd, maar onbekende gebeurtenissen gooiden roet in het eten. Hoe het precies zat weten we niet, omdat verschillende pagina's uit het dagboek zijn verwijderd. De Geer was diep bedroefd. Op zijn verjaardag had deze vrouw aan zijn vriend gevraagd om hem te feliciteren en daarop direct laten volgen: 'doe het ook maar niet'. In zijn dagboek noemde hij dit 'bitter pijnlijk'.

In de jaren daarna bleef hij veel omgaan met Elly en uiteindelijk kreeg De Geer enige gevoelens van verliefdheid. In de zomer van 1901 heeft hij haar waarschijnlijk, ook hier ontbreken pagina's in zijn dagboek, ten huwelijk gevraagd. Op 6 oktober schreef De Geer: "Elly was allerliefst zonder hoop te geven. Dankbaar maar weemoedig ga ik naar huis." Twee weken later noteerde hij: "Met mijnheer Voorhoeve (die het volgens Elly alléén weet) over gesproken en gevraagd of ik nog aan huis zou komen." Voorhoeve reageerde kennelijk positief, want in de maanden daarna kwam De Geer als vanouds bij de familie dineren. En toen kwam het toch nog goed. Want behalve Anna en Elly had het echtpaar Voorhoeve nog een derde dochter, Ria. Deze vrouw – zij was op dat moment

Ria de Geer-Voorhoeve met Heddy op schoot.
Circa 1907. Nationaal Archief.

20 jaar – kwam in 1903 in beeld bij Dirk de Geer. Ria woonde nog thuis en het is onduidelijk of zij op dat moment een opleiding volgde of ergens werkte. Na enkele maanden van wandelen en gesprekken schreef hij: “Wij komen dichterbij elkaar; dat voel ik.” Maar hij bleef lange tijd tussen hoop en vrees leven. Op het ene moment spraken zij over de kerk en over het leeftijdsverschil tussen hen (12 jaar) en op het andere moment noteerde hij: “Ria gereserveerd, weinig hoop.” Uiteindelijk vroeg hij haar ten huwelijk en kreeg hij een briefje met het verzoek om het antwoord bij haar te komen halen.⁴⁷

Op 11 augustus 1904 zegende Lodewijk de Geer in de Grote Kerk in Rotterdam het huwelijk van zijn zoon en Ria Voorhoeve in. Dirk was toen 33 jaar. Voor die tijd een hoge leeftijd om te huwen. Dat gold voor vrouwen meer nog dan voor mannen. Vrouwen

die op hun 35ste nog niet verloofd waren, konden een huwelijk wel vergeten. Maar ook mannen uit de burgerij dienden omstreeks hun 30ste getrouwd te zijn.⁴⁸ In Zeeland kregen vrijgezelle mannen van dertig de ‘ossenwei’ aangeboden, een symbolische castratie.

De huwelijksreis ging naar Duitsland en Zwitserland. Daarna trokken de twee in een huis aan de Spoorsingel in Rotterdam. Vanaf de trouwdag werden notities in het dagboek zeer spaarzaam. Van 1905 vond hij alleen de geboorte van het eerste kind Heddy en de uitslag van de Tweede-Kamerverkiezingen belangwekkend genoeg voor zijn dagboek.

Overleden familieleden

Op 18 september 1902 overleed de moeder van Dirk de Geer, Petronella Elisabeth Beckeringh, op 62-jarige leeftijd aan de gevolgen van kanker na een kort ziekbed. “Sterven van ma”, schreef De Geer daarover in zijn dagboek. Uit niets blijkt dat het overlijden van zijn moeder hem veel verdriet deed.

Wat voor een vrouw zij was is niet bekend. Al haar werkzaamheden verrichtte de moeder van Dirk de Geer, zoals bijna alle vrouwen in de 19de eeuw, in huis. Naar buiten toe waren zij niet actief, niet in de kerk of in de politiek. Zij speelden alleen op de achtergrond een rol. We moeten het doen met een fragment in de necrologie van Lodewijk de Geer in het blad *De Schatkamer*.⁴⁹ De moeder van De Geer noemt de schrijver een ‘hoogst begaafde Christin’. “Zoo rustig en eenvoudig, vriendin van het beschouwende leven, die wist te spreken met den Heer om straks in de praktijk des levens van den Heer te spreken.”

Veel meer indruk op De Geer moet de gewelddadige dood van zijn broer Lodewijk in 1904 hebben gemaakt.⁵⁰ Lodewijk werd twee jaar na Dirk geboren, in 1872. Hij koos na de middelbare school voor de studie theologie en werd in 1899 in Losser als predikant bevestigd. Hij was niet getrouwd en woonde met een huishoudster in de hervormde pastorie van het Overijsselse plaatsje. Na een paar jaar nam hij een jongen in huis, de 17-jarige Jan Posthumus, met de bedoeling dat hij geheel als kind zou worden aangenomen en opgevoed door De Geer. Hij had de vader van de jongen een geldbedrag gegeven op voorwaarde dat deze volkomen afstand zou doen van zijn rechten. Dit werd vastgelegd in een notariële akte.

In juni 1902 was er een 'vervelend voorval' met enkele lidmaten van de kerk die De Geer hadden bedreigd en uitgescholden, waarom bleef onduidelijk. Dit voorval zat hem kennelijk zo dwars dat hij zijn ambt als predikant neerlegde en Losser verliet. Begin 1903 kwam hij echter weer terug en werd 'weder' beroepen. In de tussentijd, was de jongen volgens De Geer onhandelbaar geworden. Hij had De Geer met een mes bedreigd en gaf hem later nog een klap. Dat kwam Posthumus op een gevangenisstraf te staan, maar De Geer nam hem daarna weer in huis. Dat ging niet lang goed. De kerkenraad en andere gemeenteleden waarschuwden De Geer verschillende keren om zich niet meer met Posthumus in te laten, omdat hij uit een gezin kwam dat niet bepaald goed stond aangeschreven. De jongen beschuldigde De Geer van heel veel dingen, zoals poging tot vergiftiging. Het classicaal bestuur onderzocht in een door gemeenteleden aangespannen tuchtprocedure de beschuldigingen en sprak de dominee vrij omdat het wettig en overtuigend bewijs niet was geleverd. Hiermee was voor De Geer de kou nog niet uit de lucht. Hoewel vrijgesproken, schreef hij daarna nog twee open brieven als 'rechtvaardigingsschrift'. De Geer liet deze epistels drukken en in Losser huis-aan-huis verspreiden met het doel om zijn naam verder te zuiveren. Kennelijk had dat een averechts effect, want de geruchten werden daardoor juist aangewakkerd.

Volgens *De Twentsche Courant* van 3 september 1904 stond Jan Posthumus 's ochtends op de tram te wachten om naar zijn werk te gaan toen 'eensklaps uit enige struiken' dominee De Geer tevoorschijn kwam. Hij schoot Posthumus eerst door zijn hart en daarna in zijn hoofd. Vervolgens rende hij weg en riep 'moord!, moord!' en wierp zich voor de tram. De trambestuurder stopte echter tijdig het voertuig waarop De Geer opstond, de loop in zijn mond stak en zich van het leven beroofde. De echte oorzaak van deze tragische en schokkende gebeurtenis is nooit opgehelderd. De dader was dood en daarmee was de zaak gesloten. Voor de familie De Geer moet deze affaire een enorme klap zijn geweest. Het dagboek vermeldt over deze affaire niets. Dirk de Geer was op het moment van het drama op huwelijksreis in Duitsland en Zwitserland. Ook later is hij op de dood van zijn broer nooit teruggekomen.

Veel later verloor De Geer nog een broer door een bijzondere omstandigheid. Barthold (1875) kwam in 1918 om bij het spoorwegongeluk in Weesp, waarbij 41 mensen het leven lieten. Het was tot 1962 het ernstigste spoorwegongeval in Nederland. Barthold was notaris in Baarn en liet vijf kinderen achter. De Geer werd van die kinderen voogd. Wat dat voor De Geer in de praktijk betekende is nooit duidelijk geworden.

Lid van Provinciale Staten

In de inleiding van zijn boek *Geschiedenis der Provinciale Staten van Zuid-Holland 1850-1914* schreef Harm van Riel, vele jaren senator voor de vvd en daarnaast bestuurder van de provincie Zuid-Holland, dat in dit gekozen college zelden iets gebeurde dat ook maar zweemde naar partijpolitiek.⁵¹ “Zelfs over de onderwijskwestie, die zo zeer de gemoeieren beroerde, werd nauwelijks gesproken.” De tegenstelling tussen het liberale blok en de christelijke partijen gaf slechts eenmaal aanleiding tot felle discussies. Dat was in 1889 toen de schoolstrijd doordrong tot de vergaderzaal. In het begin van de vorige eeuw hielden Statenleden hun debatten zakelijk en a-politiek. Zij waren volgens De Geer op het provinciaal belang gericht.⁵²

Tot aan de periode waarin De Geer kwam hadden de liberalen een groot overwicht, mede dankzij het censuskiesrecht.⁵³ Pas in de twintigste eeuw begon de machtsverhouding tussen liberale en confessionele Statenleden in evenwicht te komen. De Geer maakte op 1 juli 1902 namens het district Ridderkerk zijn entree en zou pas achttien jaar later vertrekken vanwege zijn benoeming tot burgemeester van Arnhem. Hij maakte zijn rentree in de staten in 1935, in de tijd dat hij fractievoorzitter van de CHU in de Kamer was.

Achttien jaar lijkt veel maar daarbij moet rekening worden gehouden met het feit dat Provinciale Staten in die tijd normaal gesproken twee keer per jaar vergaderden. Daarnaast waren er buitengewone zittingen, bijvoorbeeld voor de verkiezing van de leden van de Eerste Kamer. Veel tijd was De Geer hiermee niet kwijt, maar dat veranderde in 1908 toen hij lid werd van Gedeputeerde Staten. Tot die tijd nam hij enkele keren in de vergadering het woord. Opmerkelijk was zijn optreden bij het voorstel om vrouwen passief kiesrecht te geven bij het Hoogheemraadschap van de Zwijndrechtse Waard. Statenlid Visser van IJzendoorn wilde de woorden ‘van het mannelijk geslacht’ uit het reglement verwijderen. De Geer steunde dit voorstel. “Welk bezwaar kan er tegen bestaan dat in dit reglement de vrouw, die in andere opzichten de vereiste eigenschappen heeft, even goed benoembaar wordt verklaard als de man. (...) Tot het uitsluiten bij voorbaat van elke vrouw, bestaat mijns inziens op dit terrein geen voldoende reden.”⁵⁴ Het voorstel werd wel verworpen.

In dezelfde Statenvergadering diende De Geer een voorstel in over twee kwartjes. Het ging om een afronding van de subsidie voor een ambachtsschool in Bodegraven. Gedeputeerde Staten stelden voor om het bedrag naar boven af te ronden. Volgens De Geer was die afronding naar boven in strijd met het wettelijk voorschrift, omdat de subsidie daardoor het gestelde maximum overschreed. Hij stelde voor om het bedrag naar beneden af te ronden. Het lijkt onwaarschijnlijk dat een politicus voor twee kwartjes in de pen klom voor een motie. Naar de letter van de wet had De Geer gelijk maar toch verwierpen de Staten met een ruime meerderheid zijn voorstel.⁵⁵

De Christelijk-Historische Partij

In 1903 kreeg de fusie tussen de Vrij-antirevolutionairen van Lohman en de Christelijk-Historische Kiezersbond van De Visser officieel zijn beslag. In het vorige hoofdstuk

werd al duidelijk dat de samensmelting van *De Nederlander* met *Het Nederlandsch Dagblad* in oktober 1901 een belangrijk voorteken hiervan was.⁵⁶ Volgens Van Spanning maakte op de dag dat de krantenfusie bekend werd, de nieuwe redactie de hoofdlijnen van haar beleid bekend. Dit stuk bevatte diverse elementen die twee jaar later in het program van de CH-partij terug te vinden waren.⁵⁷

Het initiatief voor de nieuwe partij lag bij de Vrij-antirevolutionairen. In mei 1902 legde Lohman contact met de secretaris van de Kiezersbond en daarna zijn waarschijnlijk de gesprekken begonnen. Vaststaat dat eind augustus van dat jaar Lohman naar De Visser een conceptprogram stuurde. Een probleem vormde nog de vorming van het bestuur. De Kiezersbond wilde dat De Visser voorzitter en Verkouteren secretaris van de nieuwe partij werd. Dat was onacceptabel voor de VAR. De oplossing was de vorming van een hoofdbestuur van zeven leden, drie van de VAR en vier van de CHK, waarbij op elke bijeenkomst van het bestuur een andere voorzitter aangewezen werd. Behalve Lohman, De Visser, Verkouteren en Röell, was ook De Geer hiervan lid. Hoe groot de rol van De Geer bij de totstandkoming van de CHP was, is met weinig zekerheid te zeggen.⁵⁸ Hij was in elk geval nauw betrokken bij de overname van *Het Nederlandsch Dagblad*. Bijna zeker had hij de redactie in handen van de 'hoofdlijnen van het redactiebeleid', dat later een fundament werd van de nieuwe partij. Daarnaast vermeldde zijn dagboek in 1902 regelmatig een vergadering met Lohman en Verkouteren.⁵⁹

Tijdens de eerste algemene vergadering van de nieuwe partij zei De Visser dat de protestanten niet met de rooms-katholieken meegingen maar andersom. Dit maakte het af en toe samenwerken met katholieken ongevaarlijk.⁶⁰ Al eerder had de Kiezersbond aangegeven 'zittende anti-revolutionaire Kamerleden te helpen herkiezen'.⁶¹ Deze veranderde houding van De Visser maakte de Kiezersbond ook voor De Geer aanvaardbaar. De Geer was anti-papist noch anti-gereformeerd. Hij pleitte juist altijd voor de samenwerking met de christelijke geloofsgenoten en was pleitbezorger van de komst van een 'nationaal christelijk kabinet'. Hoewel De Geer zich over de persoon De Visser nooit direct heeft uitgelaten, wekte hij in het begin van zijn loopbaan wel de indruk gecharmeerd te zijn geweest van de hervormde, ethisch-irenische predikant. Zijn vader en dominee Kan, een invloedrijke man uit zijn jeugd, hadden ook die signatuur.

Wat opvalt in *De Nederlander*, nog voor de fusie van de VAR met de Kiezersbond, is het aantal positieve stukken over De Visser, die hoogstwaarschijnlijk geschreven waren door De Geer.⁶² De Visser kreeg veelvuldig een gunstig commentaar. Hij hield een 'uitnemende welsprekende rede', 'wiens talent en beginselvastheid door mannen uit alle partijen worden geroemd' en die 'achteraf zo groot gelijk heeft gekregen' met zijn tegenstem tegen de ongevallenwet.⁶³ Daarnaast bleek die bewondering ook toen De Visser er in 1905 niet in slaagde zijn Kamerzetel te behouden. De Geer wierp zich volledig in de strijd voor hem toen later een zetel in het district Leiden tussentijds vrijkwam. De Visser won deze verkiezing. Als dank schreef De Visser daarna een brief aan De Geer, waarin hij hem bedankte voor zijn hulp tijdens de verkiezingscampagne en voor het felicitatietelegram.⁶⁴ Met name de verdediging van De Geer in *De Nederlander* tegen aanvallen van de kant van ene ds K. Vos ervoer De Visser als hartverwarmend. "Zo meesterlijk, zo waardig." Daarnaast verbaasde De Visser het wel – hij sprak van een 'psychologisch raadsel' – dat De Geer zich in het openbaar herhaaldelijk uitliet over zijn beweegredenen en karakter, ter-

wijl zij elkaar nog nooit in levenden lijve ontmoet hadden. “Dat grenst aan het brutale”, aldus De Visser.

Vele jaren later, in 1913, wilde De Geer De Visser, die niet werd herkozen in zijn district Ommen, nog een keer uit de brand helpen, door zijn zetel aan de predikant af te staan.⁶⁵ De Geer had al aan de voorzitter van het district laten weten zijn zetel beschikbaar te willen stellen. De voorzitter adviseerde om tot oktober te wachten, omdat pas dan de vis-sers uit De Geers district Vlaardingen terug zouden zijn en konden stemmen. De Geer schreef aan De Visser dat hij daarom zijn zetel voorlopig aannam, met de bedoeling om in oktober uit de Kamer te stappen. Daar kwam niets van terecht, waarschijnlijk omdat Lohman daar niets van wilde weten.

Na het ontstaan van de CHP bleef De Geer nog een korte tijd, waarschijnlijk tot 1904, lid van het hoofdbestuur. In 1905 zocht de partij toenadering tot de ‘Bond van Kiesver-eenigingen op Christelijk-Historischen Grondslag, in de provincie Friesland’. De partij van theoloog Hoedemaker was minder anti-paaps dan de Kiezersbond. Tevens waren de Friezen conservatiever dan die partij, want de Kiezersbond neigde vaak naar de kant van de liberalen. In 1901 kwam Schokking in de Tweede Kamer voor de Friese CH.

De Geer was lid van de commissie die met de Friese christelijk-historischen gesprek-ken voerde over nadere samenwerking.⁶⁶ In 1907 werd het conceptprogramma van de twee partijen bekend dat aanvankelijk bedoeld was om de misverstanden weg te nemen, maar uiteindelijk de basis werd van de fusie.⁶⁷ Een fusiecommissie besprak de reacties op het program en daarvan was De Geer geen lid, onbekend is waarom. De fusie kreeg in 1908 zijn beslag, en de nieuwe partij ging verder onder de naam Christelijk-Historische Unie.